

ԹԼԿԱՏԻՆԻՑԻՒՆ ՎԵՐԱՏԻՆ ԾՆՈՒՆԴԸ

(Բենիամին Նուրիկեանի եւ Հայր Արսէն Ղազիկեանի
Փոխանակած 23 Նամակները.

18 Նոյեմբեր 1925-31 Մարտ 1928)

ՌԻԹԱ ՄԱՐԻԱ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ, ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԱԳԵՍԵԱՆ

RKAZANDJIAN@students.haigazian.edu.lb; adakessian@haigazian.edu.lb

Հայաստանի Հանրապետութեան Եղիշէ Չարենցի անուան Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի (ԳԱԹ)¹ Նուրիկեանի² արխիւին «Նուրիկեան 246» թղթապանակին մէջ պահուած են Ղազիկեանին³ ուղղուած Նուրիկեանի 7 մեքենագիր նամակներ (8 թերթ), իսկ «Նուրիկեան 359» թղթապանակին մէջ՝ Ղազիկեանէն Նուրիկեանին ուղղուած 16 ձեռագիր նամակներ (46 թերթ), որոնց երեքը անթուակիր են: Նամակները կ'ընդգրկեն Նոյեմբեր 1925-Մարտ 1928 շրջանը⁴: Նամակագրութեան նախածեռնած է Նուրիկեան, յայտնելով Ղազիկեանին թէ՝ «*Թլկատինցիի⁵ ամերիկարեակ սաներս կազմած ենք Միութիւն մը, որուն նպատակն է հաւաքել եւ գրքի ձեռով, մէկ կամ երկու հատորի մէջ, հրատարակել մեր ողբացեալ վարպետին ցիրուցան գրութիւնները*» եւ խնդրած անոր քաջակցութիւնը՝ Թլկատինցիի հրատարակած գրութիւններուն յայտնաբերումին եւ ընդօրինակումին առնչութեամբ:

Այս գործակցութենէն⁶ ծնած է - 1927ին Պոստոն - Սաներու հրատարակած *Թլկատինցին եւ Իր Գործը* շուրջ 640-էջանի, Արշակ Չօպանեանի ներածութեամբ հատորը, որ կ'ընդգրկէ նահատակ գրագէտին «Քրոնիկներ, Նորավէպեր, Գեղի Նամակներ», «Քերթուածներ», «Թատրերգութիւններ», նաեւ Նուրիկեանի կողմէ կազմուած բառարան, ապա եւ յաւելուած: Հրատարակութեան համար սաները յաջողած են գոյացնել 1660 տոլար⁷, որուն սահմանափակութիւնը կը սահմանափակէ սաներուն ծաւալուն ծրագիրը:

Մինչեւ այդ թուականը Թլկատինցին գրասէր հանրութեան ծանօթ էր 1912ին Պոստոն հրատարակուած միակ տպագիր թատերախաղով մը՝ *Ո՛ր Մէկուն Երեսէն*, եւ մամուլին մէջ ցրուած իր գիւղական պատկերներով: Եթէ ոչ զիրքը, յամենայնդէպս մամուլին մէջ ցրուած նիւթերը կրնային մոռացութեան մատնուիլ⁸ եւ շուքի տակ թողուլ Թլկատինցիին գրական վաստակին հիմնական գիծերը: Սաներուն հրատարակած հատորը չ'ընդգրկեր Թլկատինցիին բոլոր երկերը եւ չ'արտացոլեր անոր գրական ամբողջական դիմանկարը. Նուրիկեան՝ Ղազիկեանին կը գրէ արդէն՝ «*հաւաքուած կտորներուն մէկ հինգերորդը... դուրս ձգեցի հաւաքածոյէն*»⁹: Թլկատինցիի յետագայ հրատարակութիւնները հիմնուած են մեծապէս Սաներու այս հատորին վրայ, 'անտիպներու' փոքր յաւելումներով, բայց երբեք ամբողջացնելով անոր գրական դիմանկարը: «Թլկատինցիի գրական ժառանգութեան լիակատար ամբողջութիւնը կը մնայ մամուլի էջերուն»¹⁰:

Այս նպատակաւ ցարդ հաւաքած ենք ներփակ ցանկին պարունակած կտորները, եւ ամէն ջանք կը թափենք ծրագրուած հաւաքածուն ամբողջական գործ ընելու մտքով:

Պրն. Արշակ Չօպանեան¹¹, ծանօթ հայ գրագէտն ու բանաստեղծը, սիրով յանձն առած է գրել սոյն հաւաքածուին յառաջաբանը: Պրն Չօպանեանի թելադրութեամբն է որ ներկայիս կը դիմենք Ձեզի, խնդրելով որ բարեհաճիք մեզի համար փնտոել եւ օրինակել տալ վերջին 40 տարիներու հայ մամուլին մէջ (մասնատրապէս Պոլսոյ Հայրենիքին¹², Մասիսին¹³, Իզմիրի Արեւելեան Մամուլին¹⁴, եւ ուրիշ թերթերու) մէջ Թլկատինցիի ստորագրութեամբ երեւցած գրական (մէջն ըլլալով իր Գաառօի Նամակները), բանաստեղծական, եւ թատրերգական գրուածքները: Ձեր պրպտումներուն առթիւ, բնականաբար, զանց կ'ընէք ներփակ ցանկին մէջ յիշուած գրութիւնները եւ զանոնք պարունակող թերթերուն հաւաքածունները, զորս հոս մեր տրամադրութեան տակ ունինք արդէն:

Չանց կ'ընէք նաեւ ամբողջ ամերիկահայ մամուլը, ինչպէս նաեւ Չօպանեանի Ծաղիկն¹⁵ ու Անահիտը¹⁶:

Այս առիթով Ձեր նուիրած աշխատանքին ինչպէս նաեւ ընդօրինակութեան համար կը խոստանանք յարմար վճարում մը ընել:

Կը յուսանք թէ, ի սէր հայ գրականութեան, որուն ժրաջան մշակներէն էք դուք, եւ ի յարգանս գաւառահայ մեծ գրագէտին յիշատակին, բարի պիտի ըլլաք մեր այս խնդրանքին գոհացուցիչ պատասխան մը տալ, որուն համար հաճեցէք հիմակուց ընդունիլ մեր անկեղծ շնորհակալութիւնները:

Խորին յարգանօք,

Բ. Նուրիկեան

Քարտուղար

Թլկատինցիի Սաներու Միութեան

Բ.

Վենետիկ 5 Դեկտ[եմբեր] 1925

Ազնիւ Պ. Նուրիկեան

Ձեր 18 Նոյ[եմբեր]ի պատուական նամակն ստացայ. զմայլելի գործի մըն էք ձեռնարկեր, շատ ուրախ եմ. ուրախ եմ նաեւ որ Չօպանեանի պէս մեծ դէմք մը պիտի գրէ յառաջաբանը:

Ձեռքս գործ մ'ունիմ որ կը յուսամ լմնցած կ'ըլլայ երբ այս տողերը կարդաք, եւ ես անկէ յետոյ կը սկսիմ Ձեր խնդրանքին գոհացում տալ՝ թէեւ ինծի համար պիտի ըլլայ շատ մեծ գոհողութիւն...

Ձեր նամակին մէջ կէտ մը կայ սակայն որ շատ որոշ չէ. «Ձեր պրպտումներուն մէջ... զանց կ'ընէք ներփակ ցանկին մէջ յիշուած գրութիւնները եւ զանոնք պարունակող թերթերուն հաւաքածունները, զորս հոս մեր տրամադրութեան տակ ունինք արդէն»:

Արդ այդ ցանկին մէջ կան «Մասիս»էն, եւ «Արեւ[ելեան] մամուլ»էն կտորներ. ուրեմն ունի՞ք այս թերթերուն հաւաքածուն. եթէ այո՛, ինչու՞ ուրիշ տեղ

մը կ'ըսէք. «(մասնատրապէս Պոլսոյ Հայրենիքին, Մասիսին, Իզմիրի Արեւելեան) մամուլին... մէջ) երեւցած յօդուածները, են. օրինակել»:

Այս կէտը կրնայի՞ք ճշդել, եւելորդ աշխատութիւն չթափեմ:

«Ամէն»ի մասին յօդուած¹⁷ մը դրկած էի «Կոչնակ»ի¹⁸, հասա՛ւ արդեօք. ծառան սխալմամբ յանձնարարե[ա]լ չէր ըրած:

Խորին յարգանքներով
Ձերդ

Հ. Ա. Ղազիկեան

Գ.

Նիւ Եորք, Դեկտ[եմբեր] 17, 1925,

Գեր. Հ[այր] Արսէն Ղազիկեան,
Վենետիկ

Գերաշնորհ Հայր,

Ուրախութեամբ ստացայ Ձեր Դեկտ[եմբեր] 5 թուակիր նամակը: Կը փոփոխեմ թէ իմ եւ թէ ամերիկաբնակ դպրոցական ընկերներու սրտագին շնորհակալութիւնը յայտնել Ձեզի Թլկատիցիի տարտղնուած գրութիւնները հաւաքելու Ձեր ազնիւ յանձնառութեանը համար:

Մեր տրամադրութեան տակ ունինք հետեւեալ թերթերու հաւաքածուները, զոր երկու խումբի կրնանք բաժնել: Խումբ Ա.ին տակ նշանակուածները, բոլորն ալ, լման հաւաքածուներ են, իսկ խումբ Բ.ին տակ զետեղուածները կիսատ կիսկատար հաւաքածուներ են, որոնցմէ մասամբ միայն կրցած ենք օգտուիլ:

ԽՈՒՄԲ Ա.

ՄԱՍԻՍ 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1907
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ, 1901

ԼՈՅՍ¹⁹ (Արամ Անտոնեանի²⁰) 1908

ԽՈՒՄԲ Բ.

ՄԱՍԻՍ 1906, 1908

ՄՈՒՐՃ²¹ (Թիֆլիս) 1904 (Ապրիլ եւ Մայիս)

Արդ, սիրելի Հայր Ղազիկեան, Ձեր աշխատանքին մէջ բոլորովին զանց կ'ընէք խումբ Ա.ը, բայց աչքէ կ'անցընէք խումբ Բ.ի լման հաւաքածուները, եթէ ունիք, եւ անոնցմէ օրինակել կու տաք Թլկատիցիի այն գրութիւնները միայն որոնք անցեալ անգամ Ձեզի դրկուած ցանկէն դուրս կը մնան: Կը յուսամ թէ այս բացատրութիւններէն գոհ պիտի մնաք եւ պիտի ջանաք մեր խնդիրքին զոհացում տալ:

ԱՄԷՆի մասին Ձեր գրած յօդուածը հոս հասած է ատենին եւ պիտի երեւի ԿՈՉՆԱԿի Դեկտ[եմբեր] 26ի թիւին մէջ: Հիմա ամէնքս ալ լծուած ենք ԿՈՉՆԱԿի Քսանտիինգամեակի մեծ թիւին²² պատրաստութեանը գործին: Կը յուսանք թէ ներկայանալի թիւ մը պիտի ըլլայ:

Հաճեցէք ընդունիլ սրտագին մաղթանքներս նոր տարիին առթիւ:

Խորին յարգանք,
Բ. Նուրիկեան

Դ.

Սիրելի Նուրիկեան

Ձեր Դեկտ[եմբեր] 17 թուակիրն ստացայ, եւ վեր ի վայր եղայ. ասի փոխանակ գիս լուսաւորելու՝ անելի անդունդը գլորեց:

Աստուծոյ սիրուն, ես 13րդ տետրակն էի սկսեր ընդօրինակութեան, որուն 7-ը տետրակը Արեւ[ելեան] Մամուլէն էր. եւ հիմա կ'ըսէք որ խումբ Ա.ը՝ որուն տակ կ'իյնայ **Արեւ[ելեան] Մամուլը**՝ «բոլորովին զանց կ'ընէք». եթէ **Արեւ[ելեան] Մամուլի** բոլոր տարիները ունէիք ինչու՞ միայն 1901 դրած էք դիմացը. եւ Ձեր նախապէս ինձ դրկած ցուցակին մէջ

«Տուն դարձը[»], Արեւ[ելեան] Մամուլ 1901.

«Մութ անկիւններէ» Արեւ[ելեան] Մամուլ 1901.

արդ Արեւ[ելեան] Մամուլէն ասո՞նք միայն ունիք, որ ասոնք միայն դրեր էք, մինչ անդին ահագին յօդուածներ կան, որոնց մեծ մասը արդէն օրինակեր են. եթէ միաներն ալ ունէիք՝ ինչու՞ այդ ցուցակին մէջ չէք դրած. 15 օր է սկսած եմ օրը 8-10 ժամ աշխատելով պրպտել եւ օրինակել. «Հայրենիք»ը ամբողջ մաղեցի, եւ օրինակեցի, **Քիւրակներ**²³ նոյնպէս. սկսայ **Արեւ[ելեան] Մամուլին**՝ հետեւցնելով ձեր դրկած ցուցակէն որ դուք միայն 1901 տարին ունենալու էք, քանի որ անոր մէջ եղածները նշանակած էիք: Եւ դարձեալ Ձեր նախկին նամակին մէջ որոշակի կը գրէիք, «կը դիմենք ձեզի, խնդրելով որ բարեհաճիք ... փնտռել եւ տալ օրինակել ... (մասնաւորապէս «Պոլսոյ **Հայրենիքին**, **Մասիսին**, Իզմիրի **Արեւ[ելեան] Մամուլին**, են) ...»:]

Տարւոյն վերջին օրով վրաս կայծակ իջեցուցիք. եթէ **Արեւ[ելեան] Մամուլի** ամբողջ հաւաքածուն ունէիք ինչպէս կ'ըսէք Ձեր նոր նամակին մէջ, ի՞նչ կը նշանակեն վերի այդ տողերը...

Հոս կը դնեմ ցանկը **Արեւ[ելեան] Մամուլէն** ընդօրնակածներուս.

1902. Էնդի դէմէն.

1905 Պատկերին տղան

1905 Պատկերին տղուն Վայանքը

1905 Ճանբորդն ու Ճանբեցնողները

1905 Գիւղին կեանքը. «Մեռաւ խալսաւ». Թլկատինցիին Սաթենիկ աղջկան գրածը.

1906 Գեղի նամակներ

1906 Գեղի նամակներ

1906 Խաղաղութիւնն ոսկէ՛ եւ ի՛նչպէս

1906 Ամառին Արմաղանը

1907. Ձեր խելքին չի պառկիր

ու դեռ կան ուրիշներ. ասոնք բոլոր օրինակած են. աղջկան գրութիւնը օրինակեցի, շատ սիրուն է, կ'արժէ դնել տեղ մը²⁴:

Ինձի խնդրեմ Աստուծոյ սիրուն շէնք շնորհք բան մը գրեցէք որ հասկնամ. պարապ տեղ նստիլ 7 տետրակ բան փնտռել՝ օրինակել ... ի՞նչպէս մարգարէանայի, ի՞նչ կրնայի հետեւցնել այդ գրութենէն: Եթէ **Արեւ[ելեան]**

Մամուլի ամբողջական հաաքածուն ունէիք՝ ինչու՞ ինչպէս Մասիսին տարիները դրեր էիք՝ չէք նոյնպէս նշանակած, այլ միայն 1901 դրեր անցեր էք:

Մասիսի 1907 տարին ալ Ա.ին տակ դրեր էք, եւ սակայն երկու գրութիւն կայ անոր մէջ որ կը պակսի ձեր ցուցակին մէջ: - Գալով Մուրհին, «Ձալըմ տղան» Դ եւ Ե արարները գրեր էք թէ ունիք. ուրեմն Ա, Բ, Գ. արարները չունիք. քանի որ խումբ Բ.ին տակն ալ էք դրեր... ճի՞շդ է հասկցածս: Ինծի բարի եղէք դրկելու ձեր կողմէն հաաքուած գրութիւններուն ամբողջական ցուցակը, ամբո՛ղջ, որպէսզի գիտնամ ընելիքս: Չօպանեան գրեր էր երէկ թէ «գլխուդ փորձանք հանեցի», փորձանքը կատարեալ փիւսկիպլիւ եղաւ, ... մեղք, հազար մեղք թանկագին ժամերուա...

Փոխադարձ մաղթանքներով նոր տարույ
հորին յարգանօք
Հ.Ա. Ղազիկեան

Ե.

Նիւ Եորք 21 Յունվար, 1926

Գեր. Հ[այր] Արսէն Ղազիկեան,
Վենետիկ

Սիրելի Հայր Ղազիկեան,

Այս առտու ստացայ Դեկտ[եմբեր] 31, 1925 թուակիր Ձեր նամակը: Շատ կը ցափմ որ նախորդ նամակս փոխանակ լուսաբանելու մութի, մշուշի մէջ ձգած է Ձեզ: Ասոր համար Ձեր ներողամտութիւնը կը խնդրեմ:

Մենք հոս մեր տրամադրութեան տակ ունինք Արեւելեան Մամուլի 1901ի հաաքածուն: Այդ թերթին մէկալ հաաքածոները չունինք: Հետեաբար այդ հանդէսէն ցարդ Ձեր ըրած հաաքումները պարապ տեղը կատարուած չեն, ընդհակառակը մեր նպատակին պիտի ծառայեն:

Ներփակ կը գտնաք մեր ունեցած ամբողջ գրութիւններուն ցուցակը, զոր աչքի առջեւ ունենալով կրնաք հետեցնել Ձեր ընելիքը, որուն համար միշտ երախտապարտ պիտի մնանք: Եթէ կրկնութիւններ պատահած են Ձեր եւ մեր կողմէն հաաքուած գրութիւններուն մէջ, մեղքը մեր վիզը:

Երբ Ձեր աշխատանքը վերջանայ Ձեր հաաքած գրածքները կը դրկէք մեզի յանձնարարեալ ծրարով: Կը դրկէք նաեւ Ձեր հաշուեցոյցը, մէջն ըլլալով փօսդի եւ այլ յարակից ծախքեր: Եթէ կը փափաքիք, սիրով յանձն կ'առնենք կանոսէն վճարում մը ընել Ձեզի:

Սիրալիր յարգանքներով
Բ. Նուրիկեան

Ձ.

21-1-26

Monsieur
P. Noorigian
331 Fourth ave.
New York, N. Y.

(U.S.A.)

Սիրելիդ իմ Նուրիկեան

Ձեր քարտն ստացայ. անշուշտ որ պիտի նշանակէի Թլկատինցիի գրութիւններուն հրատարակութեան թուականն ու աղբիւրը. մօտ ատենէն կը ճամբեմ 15 տետրակ գրութիւն²⁵. առաջին հատորի մը նիւթը ունիք արդէն լի ու լի. յաջորդն ալ Ա[ստուա]ծ ողորմած է. կը գրեմ երբ դրկեմ:

«Կոչնակ»ի բացառիկ թիւը հասաւ խմբագրութեան. ձեռքերնիդ դալար. շատ շքեղ եղած է: Իմ դրկած ոտանատրիս մէջ անհեթեթ սխալ մը փախեր է, խնդրեմ ուղղել տայիք անպատճառ. Տրդ տողին

Այսքան փափագ **անձրեւի**

պիտի ըլլայ [փափագ] **արցունքի:**

Անձրեւը ի՞նչ գործ ունի հոտ: Դարձեալ Բ. սեան առաջին տողին մէջ վանկ մը պակաս է. թէ՛ լլար, կ'երեւի **եթէ** պիտի ըլլայ, նայի՜ք՝ եթէ ձեռագիրը ողջ է: Եթէ չէ, նոյնպէս սրբագրէ՛ք:

Անշուշտ պիտի փափագէի ունենալ այդ թիւէն, բայց քանի որ «Կոչնակ»ի Ամէնին մասին գրած յօդուածս պարունակող թիւն ալ՝ զոր խնդրած էի եւ չդրկուեցաւ անհարկի կ'ըլլայ նորէն խնդրել:

Այն յօդուածին հետ նամակ ալ գրած էի՝ այն ալ անպատասխանի մնաց. մէջը սխալներ ալ սպորդեր էին: Պ. Յովի[աննէս] Աագեանին մասնատր ողջոյններս հաղորդէիք, պիտի գրեմ իր գրքին հ[ամա]ր նամակ²⁶. ալ Թլկատինցիի ձեռագիրներուն հետ կը դրկեմ. 35 օր է գիշեր ցորեկ վրան եմ. շատ թերթ խառնեցի բայց քիչ բան գտայ:

Սիրալիր ողջոյններով

Ձերդ Հ.Ա. Ղազիկեան

Է.²⁷

[Յունուարի վերջ-Փետրուարի սկիզբ, 1926]

Ազնիւ եւ սիրելի Պ. Նուրիկեան

Ահաասիկ կը դրկեմ Ձեզի մինչեւ հիմա հաւաքած կտորներս Թլկատինցիի յօդուածներուն. ասոնք Ձեր քով եղածներով կրնան գեղեցիկ հատոր մը կազմել արդէն, մնացեալները երկրորդ հատորի նիւթ կ'ընէք. դուք մինչեւ հրատարակէք այդ հատորը՝ ես բոլոր մնացեալները կը գտնեմ ու կը դրկեմ Ձեզի:

Մասիսի մէջ կան «Աւելի բաղձալին» 1898-99, էջ 239.- «Ո՛վ աղօթէր» 1906-7, էջ 191.- «Փոքրիկ երազատեսը» էջ 438: Ասոնք չօրինակեցի, խրատուած Ձեր երկրորդ նամակէն: - Նոյնպէս «Արեւ[ելեան] Մամուլ»ի 1907 եւ 1908 տարիներու մէջ եղածները 5-6 կտոր բան կայ: Ձեր երկրորդ նամակն առնելու՝ դադրեցուցի «Արեւ[ելեան] Մամուլ»ի ընդօրինակութիւնը, տես ժԲ տետրակի վերջը «Ձեր խելքին չի պառկիր». շարունակեցէք օրինակութիւնը ձգուած տեղէն, նոյնպէս 1907 եւ 1908-ի կտորները:

40 օր է ետեւէն եմ, շատ թերթ խառնեցի, բայց ամէնէն դժնդակը «Հայրենիք»ի յօդուածները փնտռելն ու օրինակելն էր. ահագին հատոր, չես գիտեր ու՛ր դնես, ինչպէս նստիս եւ ի՛նչպէս օրինակես:

Ընդօրինակութիւնը ամէնէն չսիրած բանս եղած է միշտ. ես բոլոր թարգմանութիւններս մէկ ձեռքով կ'ընեմ. միայն Բարինին²⁸ էր որ ստիպուեցայ օրինակել, շատ շուտ թարգմանած էի (45 օր) եւ գէշ գրած, բայց մինչեւ որ օրինակեցի 20 հեղ փոսը մտայ ելայ: Չօպանեանը գիտակ այս բաներուն, իր վերջին նամակին մէջ կը գրէ. «Աստուած ուժ տայ ձեր դաստակին, օրինակութեան ինչ ահռելի բան ըլլալը ես ալ գիտեմ. ըրածնիդ պարզապէս դիւցազնութիւն է. կը յուսամ որ Թլկատինցիի աշակերտները պիտի գիտնան գնահատել անփոխարինելի ծառայութիւնը զոր կը մատուցանէք այդ գործին, որ առանց ձեզի չէր կրնար իրականանալ»:

«Նիբելունգներուն երգը»²⁹ զոր կը դրկեմ Ձեզի, ճիշդ 40 օրուան աշխատութիւն է, այնչափ որչափ աշխատեցայ Թլկատինցիին համար... հայ գրականութենէն կը գողնաք հատոր մը՝ տալով ուրիշ մը...

Օրինակութիւնը շիտակ ընել՝ աս ալ մեծ գործ է. դուք կրնաք ապահով ըլլալ որ գործէն հասկցող մարդու ձեռքով եղաւ, եւ աչքերնիդ գոց՝ վստահ ձեռնարկել տպագրութեան: Տեղ տեղ ծանօթութիւններ դրած եմ դիմացը, անոնք նկատի կ'առնէք. յայտնի սխալներ կան՝ զորս պէտք է ուղղէք, եւ ձեզի թողուցի:

«Ռազմիկ»ի³⁰ հատորները պրպտելուս Ռ. Զարդարեանի³¹ մէկ գեղեցիկ յօդուածը գտայ՝ Թլկատինցիի սուտ մահուան լուրին առթիւ գրուած³², նոյնպէս Թլկատինցիի Սաթենիկ աղջկան գեղեցիկ մէկ յօդուածը ուրիշ տեղ. գրեցի Չօպանեանին թէ պիտի օրինակեմ երկուքն ալ. գրեց ինծի. «Թլկատինցիին աղջկան գրութիւնը եւ Ռ. Զարդարեանի յօդուածը կ'արժէ որ օրինակէք, գաղափարնիդ լաւ է»: Երկուքն ալ օրինակած եմ՝ կը տեսնէք: Զայդ ժէ տետր, միւսը տետր Ժ.: Կը սպասեմ անծկանօք Ձեր պատասխանին:

Շատ սիրով Ձերդ

Հ.Ա. Ղազիկեան

Ը.

Վենետիկ [1926]

Ութ փետր[ուար]ի ՌՋԻԶ

Սիրելի Նուրիճան

Քանի մ'օր առաջ արդէն ճամբած էի Թլկատինցին, երբ հասաւ այս երրորդ նամակնիդ որ եթէ առաջինն եղած ըլլար, շատ լաւ պիտի ըլլար. օրինմած ճան, երկրորդ նամակը ինչ վայրկեանի գրեցիք... այս վերջինները՝ որ կը դրկեմ՝ շատ ճնշեցին եւ նեղեցին զիս. թուրթը որուն վրայ նշանակած էի՝ կորեր էր սենեակիս թոխքոխին մէջ, հարկ եղաւ որ նորէն այդ թերթերը նայիմ. չեմ գիտեր թէ բան պակաս մնաց: Արեւ[ելեան] Մամուկի եռամսեայի մը մէջ ալ յօդուած մը ունի. «Գաւաթ մը միայն», բայց չկրցայ առ այժմ

գտնել. յաջորդաբար ինչպէս ատ՝ ուրիշ կտորներ ալ երբ գտնեմ կ'օրինակեմ եւ կը դրկեմ:

Կը յուսամ թէ գոհ կը մնաք այսքան դրկած ձեռագիրներովս, զոր՝ ոչ ոք կարծեմ պիտի կրնար ընել. հոս մէկը չկար, ուրիշ տեղ ալ ո՛վ պիտի ընէր. մարդ թոքախտ կ'ըլլայ ուրիշի փէշերը իյնալէն. օրինակող ալ գտնուէր՝ ինչպէս պիտի ընէին. շատ դժուար է, մանաւանդ Արեւելեան] Մամուլի եւ Հայրենիքի մէջինները, տպագրութիւնը սոսկալի գէշ. պէտք է հասկնաս, գիտնաս, վերջապէս բախտատուր էք՝ որ ձեռքս ինկաք, կամ ես ձեր ձեռքն ինկայ:

Ինէ «հաշուեցոյց» կ'ուզէք, սիրելի՛ս, ես ի՛նչ հաշուեցոյց կրնամ տալ ձեզի, 40 օր աշխատած էի, հինգ օր ալ հիմա, 45 օր գիշեր ցորեկ ետեւէն էի, 40 տեսակ թերթ խառնեցի. դուք հոտ Ամերիկա գործատուներ ունիք, օրական ինչ կը վճարէք, օրական մը որոշեցէք, թողունք ամենամեծ գոհողութիւնը որ ըրի[.] ես այդքան ժամանակի մէջ ահագին գործ մը կ'արտադրէի, թողունք ընդօրինակութեան ինծի ազդած սոսկալի տաղտուկը, նստիլ գամուլի գրել ու գրել, (գրողն ալ վերջապէս խամ մէկը չէ որ անվտանգ ըլլաք ելած արդիւնքին) բան մը զոր երբեք պիտի չընէի. եթէ՝ ըսի՞ անգամ մը եթէ երկու սէրեր չգային չմիանային կէսի մը վրայ. որոնցմէ անշուշտ զօրատուրը ընտանեկանն էր (թէեւ միան ալ նոյնքան հզօր) ... այդ տաղտապանքը յանձն առնել տուաւ ինծի այս դժնդակ աշխատութիւնը... եւ ես ալ գիտնալու էք որ՝ նոյն իսկ եթէ տարան հանուի ըլլայ հաշմանեանի ըսածին թէ՝ «օրերը ամիսներու բեղմնատրութիւնն ունին», եւ Իսահակեանի³³ որ ամէն օր գրեթէ կը տեսնէ աշխատանքս, ուրիշ մը այդ ըրածս կրկին ժամանակի մէջ ալ պիտի չկրնար ի գլուխ հանել...

«Վոստի եւ այլ յարակից ծախքեր»ու վրայ ալ խօսքեր մը կ'ընէք. ասոնք քանի մը տողարի խնդիր են:

Ձեռագիրներուն մէջ ուղղելու կէտեր կան, ԹԼԼ[ատինցի] ընդհանրապէս առանց ապաթարցի կը գրէ. կուզեմ, կընէի, եւ[այլն երբեմն ալ կը դնէ. չեմ գիտեր, լաւագոյն չէ՞ արդեօք որ միշտ դրուէր, դարձեալ վայրկեանը շատ ու շատ անգամներ վարկեան կը գրէ, ասոնք ալ ուղղուին եթէ՞ լաւ կ'ըլլայ, շատ յայտնի սխալներ ուղղած եմ, երբեմն դիմացը նշանակած, որոնց անշուշտ ուշ կը դնէք: Ճոխ հատորի մը նիւթ կայ առջինիդ, միւս հատորին հ[ամա]ր խօսք կու տամ նոյն նման օգնել Ձեզի, փնտռել եւ դրկել հետզհետէ...

Մեղք վիզ մնալու բան չմնաց, այս վերջին նամակնիդ քաւեց բոլոր մեղքերնիս, բայց զիս շատ յոգնեցուց. կատարուած ճամբայ մը կրկին ընել դժնդակ է: Յամ[ենայն] դէպս, ես ուրախ եմ որ ձեր փափագը կատարեցի: Հրաշալի գործ մը պիտի ընէք հրատարակելով այդ գիրքը:

Շատ սիրով ձերդ Հ. Ա. Ղազիկեան

Գրիս անկարգութեան ներեցէք,

Գլուխս դդում դարձաւ օրինակելէն, ձեռքս ալ յոգնեցաւ:

Սիրելիդ իմ Հայր Ղազիկեան,

Ձեր նամակներն ու Թլկատինցիի գրութիւններուն ծրարները ատենին ստացեր եմ խորին շնորհակալութեամբ: Փետր[ուար] 23ի նամակիս պատասխանը ուշացած ըլլալով կը փութամ գրել Ձեզի:

Պրն. Յովհաննէս Աազեանէն իմացայ որ ստացած էք Թլկատինցիի Սաներու Միութեանս կողմէն Ձեզի դրկուած 50 տոլարի գումարը, եւ գոհ չէք մնացած: Գոհ չի մնալու իրատունք ունիք: Բայց ներեցէք որ ըսենք թէ տրուած պարագաներուն տակ ատկէ աւելին դրկել անկարելի էր: Գիտնալու էք որ մեր գործը սոսկ անհատական շատ համեստ ուժերով սկսուած ձեռնարկ մըն է, որ ցարդ ծանրացած է միայն երեք սաներու վրայ, թէ բարոյապէս եւ թէ նիւթապէս:

Հաւաքումի գործը հազիւ գլուխ հանած, հիմա մեր առջեւ կը ցցուի հրատարակութեան փշոտ խնդիրը: Ասկէ առաջ յոյս ունէինք թէ այս կամ այն ընկերութիւնը հաւանաբար պիտի ստանձնէ գործին հրատարակութիւնը. հիմա սակայն, այդ յոյսն ալ ձէթը հատած ճրագի մը պէս կը մարի: Ու մենք միս մինակ ստանձնած ենք Նիւ եօրք եւ Պոստոն անձնական դիմումներ կատարել քիչ թէ շատ ունետր համակիրներու եւ բազմաթիւ անտարբեր, կամ գործէն դեռ լուր չունեցող սաներու, ապահովելու մտքով հրատարակութեան համար հարկ եղած գումարը: Կը յուսանք թէ այս գոնէ կիսով չափ պիտի յաջողի, եւ ծախքերուն մնացեալ մասն ալ բաժանորդագրութեամբ պիտի կրնանք հանել, ու գործին հրատարակութիւնը ապահով գետնի վրայ դնել:

Հրատարակութենէն ետքն է որ պիտի կրնանք նիւթական վարձատրութիւն մը ետ ընել Ձեզի: Այս մասին անձնապէս կ'ապահովցնեմ Ձեզ, սիրելի Հ[այր] Ղազիկեան:

Դեռ վերջերս լրացուցի հոս ընելիք ընդօրինակութիւններս ու սկսայ բոլոր գրութիւններն ալ կրկին կարդալ, սրբագրել տեղ տեղ, կշռել եւ դասաւորել զանոնք. սրբագրութեան առտն մեծապէս կ'օգտուիմ Ձեր նօթերէն եւ մանր մունր բայց իսկապէս արժէքատր դիտողութիւններէն: Ձեր եւ մեր կողմէն հաւաքուած կտորներուն մէկ հինգերորդը, իբրեւ գրական մնայուն արժէք չի ներկայացնող բաներ, դուրս ձգեցի հաւաքածոյէն: Մնացեալները արդէն պատուական հատոր մը կրնան կազմել:

Կը խնդրենք որ մօտաւոր առիթով մը բարի ըլլաք մեզի հասցնելու նաեւ Թլկատինցիի «Ես իմ Պարտքս Կատարեցի»ին (1906 կամ 07, տեղը չեմ գիտեր) եւ «Այգիիս Փշենին» (հին կտոր մը որուն ալ տեղը չեմ գիտեր) ինչպէս նաեւ, եթէ կարելի ըլլայ գտնել, միայն ու միայն այն կտորները որոնք, Ձեր կարծիքով, գրական տոկուն արժէք կը ներկայացնեն, եւ որոնք ցարդ մեր եւ Ձեր հաւաքածներուն միացեալ ցանկէն դուրս կը մնան: Գիտենք թէ Ձեր բազմազարդ գլուխը շատ ցաւուցիւնք, բայց կը խնդրենք որ քիչ մը ետ օգնէք մեզի որպէսզի կարող ըլլանք գլուխ հանել արդէն

սկսուած գործ մը, որմէ մենք ոչ շահ ոչ ալ փառք կ'ակնկալենք: Մեր նպատակն է մեծ գրագէտի մը յիշատակը ապրեցնել եւ միանգամայն ընտիր հատոր մը նուիրել հայ գրականութեան:

Խորին յարգանքք եւ սիրով

Ձերդ

Բ. Նուրիկեան

Ժ.

Վենետիկ 11-5-1926

Սիրելի Պ. Նուրիկեան

Ձեր Ապրիլ 16-ի նամակն ստացայ. նախապէս ստացած էի Ձեր քարտն ալ, եւ որովհետեւ կ'ըսէիք թէ մօտաւոր առիթով պիտի գրեմ, սպասեցի Ձեր գրելիքին, այդ է պատճառը չգրելու:

Իրաւ է թէ Պ. Աազեանին գրած էի հատուցման անբաւականութեան մասին. դժնդակը ատ չէ միայն, այլ այն՝ որ յետ այնքան աշխատութեան, աշխատութեան եղանակին ամենապատուական օրերը անոր յատկացնելէ վերջ՝ խեր մ'իսկ չտայ. ուրկէ՛ ալ մտածեցիք ֆր[անք]ի վերածել տոլարը. եկած հասած ատենը արդէն իջեր էր վար, երթալով իջաւ իջաւ, մինչեւ 74-ի, այսինքն 74 լիրով կարելի է գնել 100 ֆր[անք] որ է ըսել 4-500 ֆր[անք]ը ծով նետել. որով դրկածնիդ կը մնայ տետրիս մէկ անկիւնը... գրքի վր[ա]յ աշխատողը ե՛րբ խեր է տեսեր. բացի միայն գուցէ «Կոչնակ»ի խմբագրէն, որ կ'երեւի լաւ աստղի տակ ծնած է...

Ես հիմա «Մատենագիտութեան»³⁴ ձեռնարկած եմ. բայց ամբողջացնելու հ[ամա]ր «Թլկատինցի»ին գործը, թէւ ինծի շատ աշխատութիւն պիտի պատճառէ, բայց Ձեզ եւ այդ գործը գոհացնելու հ[ամա]ր պիտի սկսիմ շատ վերջ ընելիք գործս հիմա իսկ ընել, այսինքն թերթերու պրպտումը. միայն պիտի խնդրէի՝ եթէ հնար է՝ ինծի իմ դրկած նիւթերու ցանկը դրկէիք. ատի ես պէտք էի ըրած ըլլալ, բայց մոռցայ ընելու. թէւ կարծեմ թէ հարկ իսկ չկայ. մի՛ դրկէք: Սակայն չեմ կարծեր որ շատ շուտ կարենամ լմնցնել. բախտիս եթէ շուտ գտնեմ. ամառն ալ սկսաւ, օտարականներ կը լեցուին վանք, երեք փարայի անգլիերէն գիտեմ, իրենց պիտի առաջնորդ ըլլամ, յետոյ ուրիշ գործեր ալ ոտիս, վերջապէս կրնայ քիչ մը ուշանալ. դուք հիմա եղածը դասաւորեցէք, պատրաստութիւնները տեսէք, ես գտածս Ձեզի կը հպսցնեմ: Գրագէտներու գործոց ապագայ հրատարակիչները այս մեր քաջած նեղութիւնները պիտի չքաշեն. բոլոր[ը] պիտի նշանակեմ «Մատենագիտութեան» մէջ ...

Պիտի խնդրէի որ իմ սրտագին շնորհակալութիւններս յայտնէիք Պ. Յ. Աազեանին իր սիրուն գրախօսականին³⁵ հ[ամա]ր. թող ներողամիտ ըլլայ իրեն անձամբ չգրելուս. սաստիկ զբաղած եմ:

«Հայրենիք» օրաթերթի մէջ հայրենակից մ'ունիմ, որ ինծի անցեալները առաջարկեր էր լեզուական յօդածներ գրել եւ դրկել՝ խոստումով հատուցման, արդէն ծանօթ ինքը իմ վիճակիս, գրեցի 5-6 յօդած եւ դրկեցի, ո-

րոնցմէ առաջինը երեւցաւ. շատոնց դրկած էի «Ամէն»ի մասին, ուշ դրին. չեմ կարծեր «Կոչնակ»ի ձեռքը կայ, քանի որ ինքը արդէն չուզեց լեզուական յօդուած: Չայ գրին հ[ամա]յր գրած յօդուածիս մէջ «Կոչնակ»ով ալ զբաղէր եմ, ուշ դրէք գրածիս, եւ հետեւեցէք ուղղութեան] եւ միակերպութեան]. ա-տանկ լաւ աշխատած պատուական թերթ մը՝ որ ամէն գոհացում տայ ըն-թերցողին՝ պէտք չէ երեւայ ատանկ բիծերով: Մեր սիրելի Աագեանն ալ անփոյթ է իր աղոտոր գրքին մէջ այդ գրին հանդէպ. իսկ մեր համշիրակ պատուական Պետիկեանը՝ ան ալ բոլորովին սանձաթող է:

Սիրալիք ողջոյններով ձերդ
Հ.Ա.Ղազիկեան

ԺԱ.

Վեներտիկ 19 Մայիս 1926

Սիրելի Պ. Նուրիկեան

Յուսամ դրկած նամակս ստացած էք: Ես սկսած եմ պրպտել թերթերը. գրութիւն մը գտայ, բայց վերնագիր չունենալուն՝ չօրինակեցի առ այժմ:

Այսօր քաղաք էի գացեր, ուզեցի չէքը փոխել, բայց գինը ա՛յնքան սատ-կած էր, որ մտածում մ'ունեցայ. այսինքն է զայն Ձեզի դրկել. հարկաւ պիտի բարձրանայ օր մը: Եթէ դուք կրնաք պահել զայն ու բարձրացած օրը փո-խել. ինձի հաճէիք 50 տոլարի չէք մը դրկել, իսկ եթէ չէք կրնար, ատ ալ մնայ ձեր քով. չ'արժեր իմ այնքան աշխատութիւնս քանի մը զերչուած ֆրանքի հետ փոխանակել:

Այդ չէքը բերող նամակը բոլորովին բացուած էր, եթէ դրամ ըլլար մէջի-նը՝ արդէն անհետացած կ'ըլլար: Ամերիկայի սոսիւնը կ'երեւայ շատ թոյլ է...

«Կոչնակ»ն երթալով ինքզինքը կը գերազանցէ. ի՛նչ հիանալի էր Մայիս 1-ի թիւը, նոյնպէս յաջորդը: «Անդորրութիւն» քերթուածին մէջ երկու սխալ սպրդեր են.

Օ'հ, գոյութիւն չունի իմ բառգրքիս մէջ, պիտի ըլլայ **Օ'ն**. առաջին եւ վեր-ջին տան մէջ: Երկրորդ տան մէջ ալ 7րդ տող, պիտի ըլլայ **ջարդած** եւ ոչ **շարդած**, ասանկ բառ գոյութիւն չունի:

«Խոտի ծղիկ»ին մէջ սխալ չկայ:

Յարգանքներով ձերդ
Հ. Ա. Ղազիկեան

ԺԲ.

Յունիս 9, 1926, Նիւ Եորք

Սիրելի Հայր Ղազիկեան,

Ստացայ Ձեր երկու նամակները եւ վերջնոյն ծոցովը վերադարձուած չէ-քը, զոր պզտիկ վնասով մը կրցայ տոլարի վերածել: Հաճեցէք ներփակ գտնել 50 տոլարոնց վկայուած չէք մը:

Մեծապէս շնորհակալ եմք եւ ուրախ որ մեր փափաքին համաձայն յանձն առած էք շարունակել եւ լրացնել Թլկատինցիի գրութիւններուն հա-աքման դժուարին գործը: Կը յուսանք թէ մօտ ատենէն մեզի կը դրկէք ինչ

որ կրնաք գտնել եւ օրինակել նոր աղբիւրներէ: Մենք հիմա տպագրական գործին ետուէն ենք. քանի մը շաբաթէն, երբ անձնական դիմումներով եւ պարտքով կը յուսանք ապահոված ըլլալ տպագրական ծախքին մէկ կարեւոր մասը, գործը մամուլին կը յանձնենք: Հետեւաբար կը փափաքինք որ Ձեր դրկելիք գրութիւնները կարելի եղածին չափ շուտ հասնին մեր ձեռքը:

Այս գործին համար Ձեր ըրած զոհողութիւնը բնաւ պիտի չմոռնանք: Եթէ հնարատու ըլլար լուսահոգի Թլկատինցին ինքը Էնդի Դէմէն շնորհակալութեան գիր մը պիտի ուզէր դրկել Ձեզի իր Շարուր Ասագին միջոցով:

Կարդացի Ձեր Հայ Լեզուի Ուղղագրութեան Դասերը³⁶: Հոն այնքան սիրուն ու համեղ ոճով մը Ձեր տուած դասերը ընտիր են եւ կրնան օգտակար ըլլալ բոլոր անոնց համար որ մեր գրական աղքատ հրապարակին վրայ գրիչ կը խաղցնեն այս կամ այն ուղղութեամբ: Կ'արժէ որ մեծ ու պզտիկ հայ գրողներ, ամէնքն ալ, ատեն[ը] անգամ մը հեղինակաւոր ծայնի մը սաստիչ ազդարարութիւնը լսեն մաքուր, իստակ գրականութեան մը սիրոյն: **Չի** ի եւ **չի** մասին Ձեր տուած դասը խելքիս այնքան չի պառկեցաւ շիտակը: Մտադիր եմ նորէն կարդալ ու սերտել զայն: Պիտի կարդամ նաեւ **Հայրենիքի** մէջ վերջերս երեւցած Ձեր յօդաածաշարքը, զոր հաւաքած եմ ու խնամքով կը պահեմ:

Սիրով եւ յարգանքօք
Ձերդ

Բ. Նուրիկեան

3. 9. Թլկատինցիի հաւաքածոյին յարմար անուն մը կրնա՞ք թելադրել մեզի:

Նոյն

ԺԳ.

Վենետիկ 23-6-1926

Սիրելի Նուրիճան³⁷

Յունիս 8 թուակիրդ ստացայ, ներփակ չէքով. շնորհակալ եմ. ուրախ եմ որ վնասը պզտիկ է եղեր հոտ, հոս 300 լիրի կորուստ կար ...առ նուազն...

Գալով Թլկատինցիին գրով[թիւն]ներուն, մէ[]կ հատոր պիտի ընէք թէ[] երկու. եթէ երկու՝ շատ լաւ է. ինչ որ պիտի գտնեմ՝ կրնայ երկրորդ հատորին մէջ մտնել: Նայեցայ բաական թերթ՝ բայց բան դուրս չելաւ. ամառն ալ եկաւ իր տնքերով. չ'աշխատուիր. օտարականներ կու գան վանք անգլիացի կամ ամերիկացի, կէս փարայի անգլ[երէն] գիտեմ իբր թէ, պիտի առաջնորդես, չպառաջնորդես ալ՝ աշխատիլը դժուար է. ես իմ աշխատութեանս ամէնէն գեղեցիկ եղանակը տրամադրեցի Ձեզի. գիտագնացութեան[] ալ երթալ կայ, են., են., մինչեւ Հոկտ[եմբեր] գրեթէ մեռած պիտի համարէք զիս, 50 օր է գիտագնացութիւն[]նիս. գիտը ոչինչ չէ կարելի. եթէ հոս կրցայ գտնել՝ իսկոյն կը դրկեմ: Սիրելի պ[արոն], դժուար է, ամբողջ հատորներ կը դարձնես, մատներուդ ծայրերը կը չորնան, եւ յուսախաբ կը մնաս ... յամ[ե-նայն] դէպս, դուք տեսէք պատրաստութիւնները. Թլկատինցին փոխա-

նալկ շնորհակալութեան] գիր դրկելու էնտի դէմէն, [անընթ. բառ] թող իմացնէր թէ դեռ ո՞ր թերթերը մրոտած է...

1. «Հայրենի Բուրաստան» կամ 2. «Խարբերդունի»,

կամ 3. Ձայն Հայրենի երկրէն կամ 4. Արծազանգ հայրենի աշխարհէն
2եմ գիտեր ի՞նչ անուն տալ³⁸.

«Չիի եւ չի մասին Ձեր տուած դասը խելքիս այնքան չի պառկեցաւ շիտակը» ... կը գրէք.

Կը եւ կ' մասնիկներուն [մասին գրածներս] խելքերնիդ կը պառկի՞. անշուշտ պիտի ըսէք: Կը գրեմ, կ'ուտեմ: Նոյնքան դիպին է չի եւ չ':

Չեմ բերեր Չեմ ուտեր

Չես բերեր Չես ուտեր

Չի բերեր Չի ուտեր (=չ'ուտեր)

Չի բերեր ըսինք, որովհետեւ բաղաձայնով սկսաւ.

Չ'ուտեր ըսինք, որովհետեւ ծայնատրով սկսաւ չի ուտեր (= չ'ուտեր)

Այս չին ուրկէ՞ բուսաւ պիտի ըսէք.

Գրած եմ եւ անշուշտ տեսաք որ հին ատեն

չեմ ի բերել

չես ի բերել

չէ ի բերել կ'ըսէին, ի-երը վերցան, բայց երրորդ դէմքին չէին միացաւ, եւ եղաւ չի՛, այնպէս որ այդ չի-ին մէջ էական է բայը կայ, (չեմ, չես, չի, չ'), որ ի-ին միացած՝ եղած է չի. եւ մահասարսուտ ոճիր է գրել

չբերեր փոխանակ չի բերեր-ի եւ դարձեալ երբ չե՞մ բերեր

չե՞մ բերեր կ'ըսեմ, կը շեշտեմ էականները. արդ եթէ չբերեր գրեմ ու՞ր պիտի շեշտեմ. չբերե՞ր պիտի ընեմ, ինչպէս կ'ընեն հայու անուան տակ քիւրտ օղլու քիւրտերը.

չե՞մ, չե՞ս, չի՞ բերեր

չե՞մ, չե՞ս, չ'ուտեր երբ գրելու ատեն քիչ տարակուսիք թէ արդեօք չի՞ պէտք է թէ չ' արտասանեցէք բայը, եթէ շեշտը սկիզբը զարկիք՝ ըսել է որ չի պիտի ըլլայ. չեմ բերեր, չե՛ս բերեր, չի՛ բերեր.

Եթէ շեշտը վերջն է՝ այն ատեն պարզ չ պէտք է եւ ոչ չի կամ չ'[,] պիտի չըգրէր. շեշտը վերջն է եթէ չընէր, պիտի չուտէր, թող չգրէր, կը տեսնէք որ ատենց շեշտը վերջն է:

ըրէ՛, չընէր, շեշտը առջեւն է, պիտի ըլլայ չ'ընէր

Գրէ՛ կ'ըսեմ չի՛ գրեր, he does not write այդ հի տըզը հետը միշտ չի կամ չ' կ'ուզէ. մինչ երբ «թող չգրէր, ո՞վ ըսաւ որ գրէ», ըսեմ, կը տեսնէք որ այս չգրէրը տարբեր է վերինէն...

Ընտո՞ր կը դժուարին հասկնալ շատեր այս պարզ բանը, չեմ հասկնար, ես գրելէն յոգնեցայ, անոնք չհասկնալէն յոգնեցան, եւ ոչ չի յոգնեցան, ինչպէս եւ ոչ չի պառկեցան, ինչպէս գրեր էիք. այդ ի-ն ի՞նչ գործ ունի հոտ. չպառկեցաւ. ի-ն պէտք պիտի ըլլայ երբ ներկայի Գ. դէմքն ըլլայ. չի՛ պառկիր: Քանի մը անգամ կարդացէք գրածներս՝ կը հասկնաք...

Ըստիք շատ սիրելի Պ. Պեննէեանի³⁹ որ զմայլելի «Կոչնակ»ին էջերը մաքուր պահէ սոսկայի սարսափներէ. Ա[ստուա]ծ իմ, ինչ ոտանատրներ կ'երեւան հոն. բացէք էջ մէկը «Ազգ[ային] քնարերգ[ութիւն] գիւղին մէջ»ը.

Խրճիթին մէջ կ'արթննայ **շառաչն բացուող հացերուն
առջեւն վառուած**

շահրակն միայլար

կը բռնուին (երեք վանկ)

այս այլանդակութիւններով ինչու՞ պղծել այդ այդքան գեղեցիկ հանդէսի մը էջերը. ո՞ր բերանը կրնայ հնչել այդ տողերը.

փողոցները ամայի եւ արահետներն աննշան

4-3-4-3 է չափը. այդ երջանիկը **արահետներն** բառը ճեղքեր է, **ներն** յաջորդին տուեր է. **աննշանն** ալ երկու վանկ հաշուելով. պատիւ չէ «Կոչնակ»ին. լաւ էր ճերմակ թողութք այդ էջը ... ես բեռ մը ոտանատր դրկած եմ, ինչու՞ չեն դներ, բեռներով ալ մասնատր «Կոչնակ»ի հ[ամա]ր պատրաստած եմ եւ կը պատրաստեմ...

Սիրալի բարեւերով ձերդ
Հ. Ա. Ղազիկեան

ԺԴ.

Նիւ Եորք, Յուլիս 17, 1926

Սիրելի Հայր Ղազիկեան

Յունիս 23 թուականի Ձեր նամակը ստացայ: Որոշած ենք Թլկատինցիի գրութիւնները մէկ հատորով լոյս ընծայել: Այս հատորը պիտի բաղկանայ երեք մասերէ. Արձակ, Ոտանատր եւ Թատրերգութիւն:

Կը խնդրենք որ Թլկատինցիի հատորին նուիրուած Ձեր թանկագին աշխատանքը, որուն մեծ մասը կատարած էք արդէն, գլուխ հանէք Ձեր խոստման համաձայն: Ձեր գործը դիւրացնելու համար կը ներփակեմ ցարդ մեր եւ Ձեր կողմէն հաաքուած գրութիւններուն լիկատար ցանկը: Ձեմ կարծեր թէ այս ցանկէն դուրս շատ բան կը մնայ մութի մէջ:

Երկու երեք շաբաթ առաջ փնտռուելիք գրութիւններու կարճ ցանկ մը դրկեցի Ձեզի: Ուրախ եմ ըսելու թէ այդ ցանկին մէջ նշանակուած գրուածքներուն կարեւոր մասը կրցայ ձեռք ձգել հոս, երկու օր առաջ, եւ այդպէսով Ձեր ընելիքը մասամբ թեթեւցնել. (տես ներփակ ցանկին վերջամասը - թիւ 64, 65 եւ 66):

Մտադիր ենք հատորը տպագրութեան յանձնել մօտ առեւնէն: Հետեաբար զայն կարելի եղածին չափ ամբողջական ընելու համար դարձեալ կը խնդրենք որ ներփակ ցանկէն դուրս մնացած արժէքատր գրութիւններ, եթէ կան ու եթէ կարելի ըլլայ գտնել տալ, հաճիք մեզի հասցնել առաջին պատեհութեամբ:

Ձեր տուած լեզուական դասը կարդացի, սերտեցի, այս անգամ խելքիս պառկեցաւ: Հազար շնորհակալութիւն:

Սիրալի յարգանքօք

ԺԵ.⁴⁰

Սիրելի Նուրիկեան, Յուլիս 17 թուակիր նամակնիդ ներփակ ցուցակով ստացայ:

«Երկու, երեք շաբաթ առաջ՝ փնտոուելիք գրուլթիւն]ներու կարճ ցանկ մը դրկեցի Ձեզի:

Ուրախ եմ ըսելու թէ այդ ցանկին մէջ նշանակուած գրուածքներուն կարեւոր մասը կրցայ ձեռք ձգել հոս, երկու օր առաջ, եւ այդպէսով Ձեր ընելիքը մասամբ թեթեւցնել ...

Եթէ ես ժամ[անա]կ ունեցած ըլլայի եւ օրինակա՛ծ՝ ինչպէս պարապ տեղ օրինակեցի «ես իմ պարտքս կատարեցի»ին մեծագոյն մասը... միշտ միեւնոյն մարտիրոսուլթիւն]ը, կ[ա]մ շփոթութիւնը: Ժամանակին աստեք բոլոր օրինակած եւ դրկած կ'ըլլայի ես՝ եթէ ինծի բնաւ ցանկ դրկած չըլլայիք:

Ի՛նչ որ է. օրինակածներս կը դրկեմ, օրինա՛ծ Նուրիկեան...

Թերթ խառնել պրպտել կարելի բան չէ, ալ ոգեսպառ եղայ. գրեցէք ատեն ատեն ծանօթներու, կարելի է գիտնան թէ ո՞ր թերթերու մէջ նիւթ կայ, եւ ինծի անմիջապէս իմացուցէք. բայց այն անգամուն պէս չընէք, ատելորդ տեղը մի՛ յոգնեցնէք զիս. երբ անկարելի կ'ըլլայ գտնել ձեր մօտ՝ այն ատեն գրեցէք որ օրինակեմ:

«Ի՛նչպէս կը նպաստեն»ը հիանալի բան է, չըլլայ թէ դուրս ձգէք⁴¹:

Կէս ձգեցի «Ես կատարեցի իմ պարտքս» գրուլթիւն]ը:

Ուրախ եմ որ Չայի խնդիրը ըմբռներ էք. «Կոչնակ»ի մէջ Պ. Մահտեսեան⁴² գրեր էր յօդուածիկ մը. պատասխանեցի, բայց այդ երջանիկը ո՞ր աստղերուն մէջ կ'ապրի, կարելի՞ է ասանկ բան գրել. ըսածէս ատելի տրամաբանական՝ բանատոր՝ ուղիղ՝ ճշմարիտ բան կարելի՞ է ըլլայ. գրչի մէկ հարուածով կ'ուզէ տապալել իմ ա՛յնքան տարիներու աշխատութեանցս պտուղը... Ո՛չ եւ ո՛չ, թող աղօթք ընէ որ «Կոչնակ»ին մէջ երեւցաւ թէ ոչ՝ այդ ոճով չէի գրեր: Բայց կարողացէք այդ յօդուածները ատելի պիտի ըմբռնէք խնդիրը:

Ուրեմն, ինծի դրկեցէք թէ ո՞ր թերթին մէջ յօդուածներ ունի, եւ ես անմիջապէս կը դրկեմ Ձեզի:

Շատ սիրով
Ձերդ՝ Հ. Ա. Ղազիկեան

ԺԶ.

19 Օգոստ[ոս] 1926, Նիւ Եորք

Սիրելի Հայր Ղազիկեան,

Շնորհակալութեամբ ստացայ Թվկատինցիի գրութիւններուն վերջին ծրարը եւ Ձեր նամակը: Ասկէ ետք, Ձեր թանկագին ժամանակը չգողնալու համար, նոր գրութիւններու տեղն ու թուականը կ'իմացնենք Ձեզի, եթէ հնարատր ըլլայ: Այս անգամ գրասէրին մէկը սա կտորը մատնանշեց.

«Հեռուի Սուրբը Ձորատուր Կ'ըլլայ», ԾԱՂԻԿ, Շամտանճեանի⁴³ (այս «Ծաղիկը» երկու տարի միայն բացուած է եւ հաւանօրէն ուրիշ բան ալ կը պարունակէ մեր ողորմած հոգի վարպետէն):

Երկու օրէ ի վեր ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ մէջ կը կարդամ Պրն. Մահտեսեանին ուղղուած Ձեր պատասխանը: Իսեղճը բզիկ բզիկ կ'ընէք ու կը զարմանաք իր անգիտութեանը մասին: Ձինքը ճանչցողները սակայն բնաւ չեն զարմանար: Այս մարդը, որ իր հայերէնը Եփրատ Գոլէճի չոր ու ցամաք մթնոլորտին տակ սորվեր է ժամանակաւ, ինքնատպութիւն ըտուած բանին ստուերն անգամ չունի: Ինչ որ գրէ - թէ՛ հայերէն եւ թէ՛ անգլիերէն - մէջբերումներով կը շէնցնէ եւ ուրիշներու կարծիքին կը կոթնի: Իր նեցուկները փառատուր կերպով կը ջախջախէք Ձեր յօդուածներուն մէջ ու մարդը գետին կը ձգէք անօգնական: Իսեղճը, լսածիս համեմատ, անճրկեր մնացեր է: Իր պարագան, սիրելիդ իմ Հայր Ղազիկեան, միտքս կը բերէ առածին հանրածանօթ, ողորմելի քոթօթը («Տեսէք քոթօթն ինչպէս քաջ է, որ փիղին դէմ իսկ կը հաջէ»): Իմ կարծիքովս չարժէր իրմով զբաղիլ: Ձեր յօդուածները միշտ հաճոյքով կը կարդամ, ոճերնիդ համեղ, հիւթեղ է: Ձեռքերնիդ դալար:

Սիրով եւ յարգանքօք

Ձերդ

Բ. Նուրիկեան

ԺԷ.

1-9-26

Վենետիկ⁴⁴

Սիրելի Նուրիկեան

Առի ձեր երկտողը. Շամտանեանի **Ծաղիկին** մէկ տարին միայն ունինք՝ 1903. եւ ամբողջ հատորը երկու անգամ խառնեցի. Ձեր նշանակած յօդուածը չկայ մէջը. կ'երեւի ուրիշ տարւոյ մէջ է. երկու տարի հրատարակուած է՝ գրած էիք. կը ցափմ որ այս անգամ չկրցայ օգտակար ըլլալ...

Գալով ատ Մահտեսին պատասխանիս, գիտցէք թէ ո՛րքան ինքզինքս բռնած եմ որ չելլեմ գծէ դուրս. ըրածը սոսկալի բան է. մէկ գրչի հարուածով կ'ուզէ տապալել 20 տարիէ ի վեր թափած քրտինքներս. այդ չայի խնդիրը մղձաւանջ դարձած է ինձի. երջանիկ պիտի ըլլամ մեռած օրս՝ եթէ ամէն հայ հասկցած ըլլայ այդ այնքան դիւրին կնճիռը եւ ուղիղ գրէ. եւ ասի ելեր՝ առանց բան մը գիտնալու՝ ինձի դէմ կը գրէ. եթէ «Կոչնակ»ի մէջ գրած չըլլար՝ ուրիշ ռոճով պիտի գրէի, ալա [1 անընթ. բառ]. երրորդ յօդուածը դեռ չտեսայ, դոք ալ տեսած չէիք՝ գրած ատեննիդ... Մալայեցին հասկցաւ, բայց այդ Հայ-Մալայեցին հասկցա՞ւ, խնդրական է...

Ես պատրաստ եմ սիրով օգնելու Ձեզի, միայն թէ ըլլան հոս Ձեր ուզածները. առանց քաշուելու նշանակեցէք.

Սիրով Ձերդ

Հ. Ա. Ղազիկեան

ԺԸ.

Սիրելիդ իմ Նուրիկեան

27 Սեպտ[եմբեր]ի Ձեր պատուական նամակն ստացայ. ուրախ եմ որ արդէն տպագրութեան յանձներ էք թշկատիցիին գործերը. ա՛խ ո՛րքան կը ցափն որ չեմ կրնար կոր ուզածիս պէս օգտակար ըլլալ Ձեզի. շատ թերթ խառնեցի, նորէն կը մտածեմ. բոլոր **Ծաղիկներն ու Արեւ[ելեան] Մամուլ-**ները աչքէ անցընել, թէի սուկալի գբաղած եմ. ինձի կրնայի՞ք իմացնել մօտատրապէս գիրքը ե՛րբ կ'աւարտի. վերջին էջերն ալ կրնանք դնել նոր գտածներս:

Գալով Մահտեսիին, այդ մարդուն ինձի հասցուցած չարիքը անչափելի է. կարդացի այն անզգամ յօդուածը, պատասխանը տուած եմ չորս յօդուածով, վերջինը երէկ դրկեցի. մե՛ղք որ խնդրին մէջ թիրեաքեանը կար. բայց հայերէն լեզուն՝ ինչպէս ըսած եմ՝ ամէն բանէ վեր է. չեմ թողուր որ աղճատեն. թէի ա՛լ վերջինն է. ի՛նչ կ'ուզեն՝ ան ընեն. պիտի սկսիմ «Մատենագիտութեանս», ու ալ ինձի հ[ամա]ր գոյութիւն չունին ատոնք: Ժամանակը գէշ էր՝ ցաւալին այս է՝ որովհետեւ մեր ժողովուրդին մեծ մասը դեռ չի գիտեր զանազանել չարն ու բարին. չի գիտեր ճանչնալ իրական արժանիքը. ես իրեն ցուցուցած եմ գերանը, ճիշդ դուք ալ իմ զգացումս ունեցեր էք. վերջնթեր յօդուածս՝ «Ձի՛» [2 անընթ. բառ]...»ով կը սկսի վերջինը «Կեղծատր ե՛ն. նախ [անընթ. բառ]...»:

Եթէ նորէն բերանը բանայ, այս անգամ թիրեաքեանն⁴⁵ ալ վերէն վար կը ցօղունմ, կը կարդամ՝ կը վերլուծեմ գրքերը եւ տուժողը ես չեմ ըլլար՝ գոնէ բարոյապէս. ինձի հետ խաղալ չ'ըլլարը՝ չեն գիտեր. 25 տարի առաջ դիմացս բանակ մը մարդ կար՝ ամէնուն ալ հախէն եկայ. Իպֆուճեան⁴⁶ ըսեր է որ ես չեմ տեսներ, դուք կը տեսնէք զինքը, պագէք իմ կողմէ իր ձեռքը, ան մեծ մարդ պիտի ըլլայ... Պէրպէրեան⁴⁷ ես զմայլելի տողեր մըն էր գրեր: Հրանտ Ասատուր⁴⁸ նոյնպէս. այն ատեն, երբ դեռ անփորձ էի ... անկէ յետոյ ի՛նչ գրավէճեր ... ես օրէնքով՝ կանոնով կը խօսիմ, կարծիք չեն իմ ըսածներս. այդ նենգամիտ՝ չար մարդը առանց ոեւէ բանէ տեղեկ[ութիւն] ունենալու մէջտեղ ինկեր՝ անելորդ աղմուկ՝ ժխտը կը յարուցանէ: Ուղիղ դատողութիւն՝ միտք ունեցող մարդը երբ կարդայ յօդուածներս՝ իրատունքը ինձի կու տայ. չտայ՝ ալ լեզուն կու տայ...

Իրատունք ունիք, մեր մէջ, եւ ոչ ուրիշներու, վերջ՝ վախճան չունին լեզուական խնդիրները. անելորդ է սիրտ հասցնել. եւ այդ շնական յօդուածէն վերջ զգացածներս պատմել իսկ կարելի չէ:

Թէ՛ մինչեւ ցայսօր, մինչեւ ցարդ եւ թէ՛ ցայսօր՝ ցարդ կրնան գրուիլ. ուղիղ են երկու ձեւերն ալ.

Բագրատունին՝ Կիկերոնի կատելիւնայի դէմ գրած գրին մէջ՝ որուն սկիզբը թարգմանած է ինքը՝ կը սկսի. «Գիտե՛ն իցէ քեզ»... ուրիշ մը մենէ իրմէ առաջ թարգմանած է նոյնը՝ «մինչեւ գիտե՛ն իցէ» ... խնդիրը ճաշակի է, գրութեան տեղոյն, պարագային, են. ես մինչեւ օրս՝ կ'ըսեմ, «մինչեւ հի-

մա», «մինչեւ ցարդ» ալ կ'ըլլայ. **ցարդ** երբ ուզես ոյժ տալ, մանաւանդ ոտա- նատրոներու մէջ:

Արդեօքին վրայ] հարցական ղնել՝ անհեթեթ է. ռուսահայոց գործն է. **միթէի** վրայ ալ կը ղնեն. երկուքն ալ սխալ. դու՞ իցես արդեօք. կա՛մ արդեօք դու՞ էիր, կերա՞ր արդեօք ի նմանէ. այսպէս կ'ըսեն նախնիք, եւ ուղիղն ալ այս է.

Սիրալիր ողջունի Ձերդ

Հ. Ա. Ղազիկեան

Յ.Գ. Ձեզի, սիրելի Նուրիկ, բան մ'ըսեմ եւ ըրէք: «Կոչնակ»ի կողքին վրայ քանի մը տողով խնդրեցէք որ՝ ով որ գիտէ թէ Թլկատինցիի այս ինչ կամ այն ինչ գրութեան ուր տպուիլը՝ թող շնորհ ընէ իմացնելու. լաազոյն եւ դի- րազոյն միջոցը այս է. հարկաւ գիտցողներ կան. այն ատեն կ'իմացնէք ինծի եւ ես անմիջապէս կ'օրինակեմ եւ կը դրկեմ՝ եթէ ունինք թերթը:

Նոյն

ԺԹ.

Վենետիկ 6 Դեկտ[եմբեր] 1926

Սիրելի Պ. Նուրիկեան

Հիմա առի Ձեր նամակը. ուրախ եմ որ Թլկատինցիի վերջին գր[ութիւն]ը ստացեր էք:

Ես ենթադրեցի որ Թլկատինցին Վարուժանի⁴⁹ «Նաւասարդ»ին մէջ եւս գրութիւն ունենայ. վանքը չկայ այդ հատորը, իմինս ալ՝ բուն Վարուժանէն տրուած՝ կորաւ աքսորի մէջ: Գրեցի իր աշխատակցին, Սիրունիին⁵⁰, որ գո- նէ հատ մը իս դրկէ, եւ եթէ չի կրնար՝ գոնէ բովանդակութիւնը՝ դրկէ: Դրկեց, եւ ահա իրացնէ կայ մէջը. եւ խորագիր ունի՝ «Ամառին նոր Արմա- դանը»⁵¹. Ես հատ մը դրկեցի ձեզի Արեւելեան] Մամուլէն՝ «Ամառին Արմա- դանը». 1906-ին, այս նոր յաւելուածն ունի, ուրեմն նոյնը չէ, եւ տպուած է 1914-ին, ըսել է Թլկատինցիին վերջին գրութիւն] է: Հիմա պիտի գրեմ եւ խնդրեմ որ կա՛մ օրինակէ եւ ինծի դրկէ, կ[ա]՛մ գիրքը դրկէ եւ ես օրինակեմ. (վերջը գիրքը իրեն դարձնելու պայմանաւ, ինծի «Մատենագիտութեան» հ[ի]մա]յր ալ պէտք է արդէն): Այսպէս կ[ա]մ այնպէս ես ձեռք կը ձգեմ այդ գր[ութիւն]ը, եւ անմիջապէս կը դրկեմ Ձեզի: Մասիսներուն մէջ բաւական բաներ գտայ իրմէն՝ Աշուղներու երգերու հրատարակութիւններ, եւն, որոնք անշուշտ իր գործին մէջ չեն մտներ՝ բայց Մատենագիտութեան մէջ այդ:

Անհուն շնորհակալութիւններ ձեզի որ կը խոստանաք «ոյժ եւ ժամա- նակ» տրամադրել «թափուելիք ջանքերուն» յրելեաննիս տօնմանը առթիւ, կարգ մը ամերիկաբնակ ազնիւ հայերու նախաձեռնութեամբ: Եւ կը մաղ- թէք որ այդ մտադրութիւնը ժիր գետնի վրայ դրուի, իրականանայ, շնորհա- կալ եմ: Ինչ որ պիտի ըլլայ՝ հո՛ւտ պիտի ըլլայ. եւ եթէ հիմա պիտի չըլլայ՝ այ- սինքն այսօր չէ, Մահտեսին **օրթալըխը** մտտեց, ժաժն ալ վրայ եկաւ⁵², որով այս տարին կ'անցնի, եթէ Ա[ստուա]ծ ուզեր է դէպի Չատկի կողմերը եթէ կրնայ ըլլուիւ, անշուշտ կը ձեռնարկեն վրայ կեցողները. իրենք արդէն

իրենցմէ վառուած են, եթէ պիտի չըլլայ, թող չըլլայ, եւ քնաւ չըլլայ. 20 տարի վերջ 50-ամեակս պիտի տօնեն եղեր. խերն եմ անիծեր ատոր, ո՛վ ըսաւ որ պիտի ապրիմ. եթէ ապրիմ ալ՝ արդէն խոֆած՝ ինչ բանի բաւարար պիտի ըլլամ: Ատի հի՛մա պէտք է, որ ոյժ գայ վրաս, ազատիմ հոգերէ, եւ «Մատենագիտութիւնը» որուն ահա ձեռնարկեր եմ, գլուխ հանեմ: Սոսկալի բան է, աշխարհիս բոլոր խենթերը իրար գային՝ ասանկ բան չէին կրնար մտածել: Պիտի կենդանացնեմ, պիտի անմահացնեմ հայ գրագէտներն ու հայ գրականութիւնը. եղածը եթէ տեսած էք՝ ատկէ 20 անգամ անելի դժնդակ ու դժուար, բայց աննման բան պիտի ըլլայ. գործ մը՝ որուն նմանը ոչ մէկ ազգ ունի եւ ունեցած պիտի ըլլայ... մեր գրականութիւնը բոլոր լրագրաց եւ հանդէսներու մէջ է. ինչու՞ այսքան տառապինք ԹԼԿատինցիին յօդուածները փնտռելու դուք եթէ քիչ մ'համբերութիւն ունեցած ըլլայիք, արդէն ատոնք բոլոր պիտի գտնէիք ԹԼԿատինցիին անուան տակ, ինչպէս բոլոր գրագէտներուն, եւ[ն.], եւ[ն.] ...

«Մատենագիտութիւնը» «իմ գործերուս գլուխը» պիտի չըլլայ, այլ Հայ գրականութեան գլուխ գործոցը. սերունդները դարէ դար պիտի օրհնեն զիս, բայց պէտք է ծայրն հասնիլ, երբեմն վրաս վիատութիւն] կու գայ, պիտի կրնա՞մ ծայրն հասնիլ. վ[ա]ս[ն] զի ուզածիս պէս չեմ կրնար աշխատիլ, նիւթական հոգերը մարդը կը խեղդեն, պատճառ կ'ըլլան ահագին ժամերու կորուստին ... տեսնեք, Ա[ստուա]ծ ողորմի ինձի...

«Հայրենիք»ի մէջ տեսայ, կ'ըսէք, ձեր նոր յօդուածաշարքը. կանուխէն եղած բաներ են. ալ «Մատենագիտութենէն]» զատ ուրիշ բանի չեմ նայիր, բայց ըլլայ «Հայրենիք», մանաւանդ «Կոչնակ» այնչափ կ'ուշացնեն ղրկուածները, որ համ հոտ կը փախչի. «Հայրենիք» դեռ չհրատարակեց Մահտեսիին դէմ ղրկած չորս յօդուածներս. կ'երեւի միտք չունի. Չազմաքեան մը ելեր էր մէջտեղ, ատոր մասին գրածս դրաւ «Կոչնակ»ն ալ ուրիշ **անթիքս** մարդ մը կայ՝ «առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ» կ'առնէ կը դնէ յօդուածը. ինչպէս ըրաւ նաեւ Մահտեսիինը, որ այնքան բաներու պատճառ եղաւ: - Այսօր Լ. Բաշալեան⁵³ նամակ մ'առի, որուն մէջ կ'ըսէ. «Ձեր այս թանկագին գործին քով (իին հրաշակերտները հայերէնի վերածելու), ես նո՛յն չափով կը գնահատեմ Ձեր կատարած **վարժապետի** դերը՝ քիչ մը կարգ կանոն մտցնելու համար այն լեզուին մէջ որ այսօր կը գրուի: ... եւ ի՛նչքան գոհ եմ երբոր ձեր անաչառ ու անողոք հարուածներուն տակ կը շքմեցնէք մեր ամբարտաւան տգէտները - երկու բառ որ համանիշ են ընդհանրապէս:

Մեր սիրելի Պ. Աագեանն ալ այս կէտին մեծ կարեւորութիւն կու տայ. թէ՛ ցաւ է ըսել՝ որ մտիկ ընող չկայ, «Կոչնակ»էն սկսեալ. մե՛ղք... ի՛նչ հիանալի պիտի ըլլար եթէ տարիներով այդ բաները պրպտող, քննող-պարզող մարդոց խօսքին հաւաստի ընծայուէր՝ ոչ կուրօրէն: Իրենք ալ կրնան քննել եւ տեսնել...

Ներողամիտ եղէք եթէ չկրցայ ձեզի ղրկել օրինակ մը Պապինիի «Պ[ատմութիւն] Բ[րիտո]սի»⁵⁴ գրքէն. չունիմ, սիրելիս, քանի մը օրինակ

կու տան, անոնք ալ քանի մը հատը հոս ձեռքէս խլեցին, քանի մը հատը դուրսէն, ես իսկ մնացի տկլոր. կարդացէք խմբագրութեան ղրկել տուի. կ'արժէ կարդալ. ներփակ կը դնեմ մեր վարդապետներէն մէկուն նամակը. **շիրին** բան է. ուրիշներէ ալ ստացայ, Դուրեան⁵⁵ Սրբազանն ալ գրեր էր. բայց ասի բնագիրը կարդացող հասկցող ալ է. արուեստէ ալ կը հասկնայ: Ատի շնորհ ընէիք՝ իմ սիրալիր ողջոյններովս յանձնելու Պ. Աագեանին. իրմէ ալ կը սպասեմ կարդալ աղուոր բան մը նոյն գրքին առթի... եթէ կ'արժէ, թէ ոչ՝ ... խիստ:

Սիրալիր ողջոյններով,

Ձերդ

Հ.Ա. Ղազիկեան

Ի.

8 Փետրուար 1927⁵⁶

Սիրելիդ իմ Նուրիկ - ինչպէս գրած էի արդէն, Պուքրեշէն բերել տուի «Նաւասարդ»ի⁵⁷ հատորը, եւ հիմա նորէն պիտի դարձնեմ: Օրինակեցի, շատ գեղեցիկ կտոր մըն է. մեծ պակաս մը պիտի ըլլար եթէ չունենայիք ասի: Ատեն ատեն դեռ պիտի գտնուին ուրիշներ ալ, բայց երկրորդ տպագրութեան կ'ամբողջացնէք: Երբ ամբողջացնեմ «մատենագիտութիւն»ը ատոնք ալ երեան պիտի ելլեն անշուշտ ո՛ր ծակն ալ ըլլան:

ուր փետր.

Սիրալիր ողջոյններով Հ. Արսէն

ԻԱ.

Վենետիկ 17-3-1927

Սիրելիդ իմ Նուրիկեան

Ձեր Մարտ 2 թուակիրն ստացայ: Ուրախ եմ որ դրկածս հաճոյ է անցեր Ձեզի եւ Ձերիններուն: Այս օրերս **Լոյսի** 1897-98 տարիները կը քրքրէի խմբ. Սուլթանեան: Մեր Թլկատինցին «Պահ մը գիւղի մարդերուն հետ» խորագրով յօդուած մ'ունի, որ դժբախտաբար կէս մնացած է. կը սկսի թ[իւ] 16էն եւ 17, 19, 21 (շարունակելի) թիւերուն մէջ ալ կայ, սակայն թերթը թ[իւ] 22-էն կը դադրի, որուն մէջ չկայ շարունակութիւնը, եւ այնպէս կիսատ կը մնայ:

Չօրինակեցի՝ կիսատ ըլլալուն. դուք ի՞նչ կ'ընէք:

Մատենագիտութիւնը առաջ կ'երթայ, բայց շատ դանդաղ. կը վախեմ որ չկարենամ ծայրն հասնիլ-. շատ դժնդակ եւ երկայն գործ է, վրաս ալ սկզբնական եռանդը չմնաց, եւ պարագաները եռանդ տալէ աւելի՝ զայն մարող են ... տեսնենք. ըրած գործս խելքի, մտքի մէջ սղմուելիք գործ չէ, սոսկալի՝ հրէշային բան է, բայց տակէն ելլելու հ[ամա]ր **տապան** պէտք է. եւ այդ տապանը կը կարծէի թէ պիտի չպակսէր իմ քովս. բայց իրականութիւնը տարբեր եղաւ. հոգ չունեցող սիրտ, հանդարտ գլուխ պէտք է՝ ատանկ չոր՝ ապառաժ գործերու լծուելու հ[ամա]ր...

Յամ[ենայն] դէպս, շնորհակալ եմ ձեր ազնիւ զգացումներուն, ո՛վ գիտէ, կարելի է թէ ազնիւ սրտերու մաղթանքները ունենան իրենց արդիւնքը՝ ու վասիս ըլլան այդ անծայր անապատին մէջ, եւ կարենանք ծայրն հասնիլ... եթէ ճամբան չընկճուիք...

Սիրալիր ողջոյներով Ձերդ

Հ. Ա. Ղազիկեան

Յ. Գ. «Բնաշխարհիկ»ի մնացեալ մասը լոյս տեսնելու յոյս չ'երեւար հորիզոնին վ[րայ] մնացեալ մաս չկայ, պէտք է պատրաստել ... բայց ո՛վ...

Նոյն

ԻԲ.

Վենետիկ 25-2-1928

Սիրելիդ իմ Նուրիկեան

Յունվար 24ի Ձեր պատուականն ստացած եմ, սպասեցի որ հասնէր Ձեր ատերած չէքը, եւ ըստ այնմ երկուքը մէկ ընէի, որովհետեւ գլխավայր խրած եմ «Մատենագիտութեան» մէջ, ամէն բան թողած. կենդանացնելու, անմահացնելու հ[ամա]ր հայ հանճարը, հայ միտքը: Չէքը ուշանալուն՝ ուզեցի գրել:

Ա՛խ, անելէ՛ ըրինք ըսեմ, թէ ես պէտք էի երկու տարի առաջ սկսած ըլլալ գործս. գտայ Թլկատինցիին «Այգիս փշենին»⁵⁸ Մասիս 1895 թ[իւ] 69. բայց հրաշայի բան է, անման բան է. գրքին կէտը կ'արժէ ըսեմ՝ չեմ սխալիր. Չօպանեանին ալ գրեցի. գտայ ուրիշ բաներ ալ. «Խոսկավանք. հինն ու նորը»: «Արհեստք ի գաւառս»: «Գլխուդ քուր դիր», ուրիշներ ալ. ու դեռ ո՛ր-չափ պիտի գտնեմ... օր մը ուրիշ հատորիկ մըն ալ պիտի հրատարակէք անպատճառ...

Իսկ Ձեր գործի սկսելուն հ[ամա]ր շատ ուրախ եմ. մեր ազգին մէջ գրելով ապրող չէ եղած. Մայքըլ Արլէնը⁵⁹ եթէ հայերէն գրէր՝ սանդիմ չէր վաստկեր. կը մաղթեմ լիովի յաջողութիւն Ձեր գործոց. գրականութիւն ալ ըրէք՝ իբր amateur: Ձեր գրական ծածկանուն եթէ ունիք՝ հաճեցէք իմացնել ինծի. «Կոչ-նակ» ալ պիտի պրպտեմ. օրաթերթերուն հետ եմ հիմա. «Ազատամարտ»ը⁶⁰ կ'ընեմ «Մասիս»ները ամբողջ նայեցայ՝ ունեցածնիս: Սոսկալի, ահաւոր տաժանք է, բայց պէտք է ընեմ, ազգային գրականութեան բանալին պիտի ըլլայ:

Մաղթելով Ձեզի յաջողութիւն եւ խրախոյս ձեր նոր ասպարէզին մէջ

Սիրալիր ողջոյներով

Ձերդ

Հ. Ա. Ղազիկեան

ԻԳ.

31-3-28

Վենետիկ

Սիրելիդ իմ Նուրիկեան

Ձեզի արդէն գրած էի, նորէն կը գրեմ. դեռ չստացայ Պ. Մալեւմէզեանէն⁶¹ ոեւէ նամակ...

Այս օրերս «Ազգ»ի⁶² թիւերը կը խառնեմ. ո՛րքան յօդուածներ ունիք եղեր հոն, ոտանաւորներ եւ. Ձեր անունը բաւական պաշար պիտի ունենայ հետը: Ընտո՞ր մտքերնէդ չանցաւ ըսելու ինծի որ աչք մը տայի «Ազգ»ի, գիտէք թէ ո՛րքան բան ունի հոն Թլկատինցին, մե՛ղք, հազար մեղք. 10 կտոր բան գտայ, եւ ի՛նչ բաներ. «Խարբերդ. ի՛նչ անցաւ դարձաւ հերուէն ի վեր» 1909, թ. 122, 3, 4, 5, 132. Հուրիյէթի մասին բնաւ բան մը չտեսնելով՝ կը զարմանայի թէ ի՛նչպէս բան մը չէ գրեր. այդ յօդուածներուն մէջ կը խօսի եղեր մարդը: Խարբերդէն կաղանդէքներ.- Ճնճղուկներուն դատաստանը, Առաւարտ բանջ Թլկատինցիի Խարբերդի մէկ ծախողուածին վրայ (Զարդարեանի մասին է), հիանալի գրած է: Հատ մըն ալ իր Սաթենիկին գրածը (առաջին գրութիւնը) «Ամէն ինչ նիւթ քեզի». պապայէն նիւթ կ'ուզէ եղեր ... վերջը Թլկատինցիի խօսքերը կան, գեղեցիկ բան, եւն, եւն. ու դեռ ինչե՛ր պիտի գրէր:

Դուք պատրաստուեցէք որ ուրիշ հատոր մըն ալ հրատարակէք, բայց այս անգամ զիս օգնական չէք ունենար. կու տամ ձեզի ցանկը:

Ձեզի Ս. Զատիկ մաղթելով

Մնամ ձերը
Հ.Ա. Ղազիկեան

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ ԳԱԹի տնօրէն Դաւիթ Վարդանեանին, որ ընդառաջեց մեր դիմումին:
- ² Բենիամին Նուրիկեան (Խարբերդ Հիանիկ գիտը 1894–1988) գրող:
- ³ Հայր Արսէն Ղազիկեան՝ (Թուրքիա Պարտիզակ 1870–1932), Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ, բանասէր, թարգմանիչ:
- ⁴ Նամակներէն պարզ կը դառնայ որ կարգ մը այլ նամակներ կը բացակային զոյգ թղթապանակներէն: Չկան նաեւ նամակներուն մէջ յիշուած ցանկերը:
- ⁵ Թլկատինցի (Խարբերդ 1860–սպաննուած է Խարբերդի մէկ ձորին մէջ 1915) հրատարակած է *Մասիսի*, *Հայրենիքի*, *Արեւելեան Մամուլի*, *Քիւրականի* մէջ:
- ⁶ Հրատարակիչները Ղազիկեանի գործակցութիւնը կը համարեն «հիանալի անձնփրկութիւն»:
- ⁷ Հրատարակութեան ծախքերուն մասնակիցներու անուանացանկը զետեղուած է հատորին վերջատրութեան:
- ⁸ Յակոբ Օշական, որ «*Գատի գրականութեան անտարկելի վարպետ*» կ'որակէ Թլկատինցին, շուրջ 100 էջ կը նուիրէ անոր («Յովհաննէս Յարութիւնեան», *Համապարկեր Արեւմտահայ Գրականութեան, Եօթներորդ Հարորդ, Արունստապետ Սերունդ*, Անթիլիաս, Տպ. ԿՀՄՏԿ, 1979, էջ 79-185): Դժոխք թէ ան կարենար այդքան անդադառնալ առանց Սաներու վերոյիշեալ հատորին:
- ⁹ Թերեա, սակայն, Նուրիկեան ջբաարարուելով արդիւնքէն, շուրջ քառորդ դար ետք, իր խմբագրած *Նոր Գիրի* միացեալ թիւ մը ամբողջութեամբ կը նուիրէ Թլկատինցիին, ուր կը ներգրաւ: անկէ անտիպ նիւթեր՝ նաեւ Արամ Անտոնեանի

կողմէ տրամադրուած (Նոր Գիր, 1950ի Աշուն - Ձմեռ, թիւ 3-4): 250-էջանի այս համարին կողքին մէջի երեսին Նորիկեան պիտի դնէր իր ձօնը՝ «մեր հին գաւառի գրականութեան մեծ վարպետին... խորունկ յուզումով ու սիրով»:

- ¹⁰ Պէպօ Սիմոնեան, «Գաւառի Արուեստագէտը՝ Թլկատինցի Յովհաննէ Յարութեան» Թլկատինցի, *Երկեր*, Հրատ. Դանիէլ Վարուժան Գրական Հիմնադրամի, թիւ 12, Անթիլիաս, ՏԿՎՄԿ, 1992, էջ 8:
- ¹¹ Արշակ Չօպանեան՝ (Կ.Պոլիս 1872–1954), գրող, քանաստեղծ, գրաքննադատ, հրապարակախօս, *Անահիպի* խմբագիր, թարգմանիչ:
- ¹² *Հայրենիք* (Նիւ Եորք 1899–1986 Պոստոն) ազգային, հասարակական-քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ, երկօրեայ թերթ, ապա՝ օրաթերթ:
- ¹³ *Մասիս* (1852–1908 Կ. Պոլիս) քաղաքատնտեսական, գրական եւ քանասիրական. օրաթերթ, ապա՝ շաբաթաթերթ, կիսամեայ, ամսաթերթ:
- ¹⁴ *Արեւելեան Մամուլ* (Զմիտնիա, 1871–1922), ազգային-գրական-քաղաքական պարբերաթերթ:
- ¹⁵ *Ծաղիկ* (1886–1911 Կ. Պոլիս) Գրական, քանասիրական, մանկավարժական, տնտեսական, գիտական եւ քաղաքական պարբերաթերթ: Խմբագիրներ՝ Չօպանեան, Ղազար Բոլատ, Արամ Անտոնեան, Երուանդ Օտեան եւ ուրիշներ:
- ¹⁶ *Անահիպի* (1898–1911, 1929–40, 1946–49), գրական-գեղարուեստական հանդէս՝ Արշակ Չօպանեանի հրատարակութեամբ եւ խմբագրութեամբ:
- ¹⁷ Հ. Արսէն Ղազիկեան, «Ամէնը Նոր Աշխարհի Մէջ», *Հայաստանի Կոչնակ*, 26 Դեկտեմբեր 1925, էջ 1536-8:
- ¹⁸ *Կոչնակ/Հայաստանի Կոչնակ* (Պոստոն 1900–68) քաղաքական, տնտեսական, գրական-գեղարուեստական եւ կրօնաբարոյական շաբաթաթերթ/ամսաթերթ:
- ¹⁹ *Լոյս* (Կ. Պոլիս 1895–1908), գրական, գիտական եւ քաղաքական կիսամեայ հանդէս: Զայն խմբագրած են Մ. Սոլյանեան, Յարութ Վազարապետեան, Վահան Փափագեան, Բարկէն Ծ. Վրդ. Կիլէտէրեան, Արամ Անտոնեան:
- ²⁰ Արամ Անտոնեան (Պոլիս 1875–1952, Փարիզ), գրող, խմբագիր, 1928-51՝ Փարիզի ՀԲԸՄ Նուպարեան Մատենադարանի տնօրէն, հայոց Յեղասպանութեան նիւթերու երախտաշատ հաւաքորդ, վաւերագրող եւ պատմագրող:
- ²¹ *Մուրճ*՝ (1889–1907 Թիֆլիս) հասարակական-քաղաքական-գրական ամսագիր:
- ²² *Հայաստանի Կոչնակ. Բանեւիհնգամեայ Յորեւեանեայ Յիշատակարան*, 2 Յունուար 1926, ԻՁ. Տարի, թիւ 1, 160 էջ:
- ²³ *Բիւրակն* (Պոլիս, 1882–1908), գիտական, քաղաքական, քանասիրական պարբերաթերթ: Խմբագիրներ՝ Ստեփան Իսփիւնեան, Գալուստ Անդրէասեան եւ այլք:
- ²⁴ Ձեւտեղուած է սաներու հրատարակած հատորին մէջ, իբրեւ յաւելում:
- ²⁵ Յակոբ Գրիգորին ուղղած 24 Յունուար 1926 թուակիրով, Ղազիկեան կ'արձանագրէ. «15 տնօրէնի ալ Թլկատինցի օրինակներ են» (*Հայր Արսէն Ղազիկեանի Նամակները Առ Յակոբ-Գրիգոր*, Պէրոյֆ, Տպ. Տօնիկեան, 1980, էջ 106):
- ²⁶ Յովհաննէ Աագեան (Բինկեան, 1882–Նիւ Եորք, 1959), գրող, խմբագիր, գրականակէտ, 1911-12՝ խմբագիր՝ *Վան-Տոսպ*), 1917-19՝ *Ազգ*, եւ 1919-59՝ *Հայաստանի Կոչնակ* թերթերուն: Ղազիկեան կ'ակնարկէ Աագեանի *Գրական Դէմքեր. Տպագրութիւններ եւ Նշմարներ* գիրքին, որ լոյս տեսած էր Նիւ Եորք, 1925ին:
- ²⁷ Անթուակիր նամակ: Թղթապանակին մէջ ան դրուած է 12 Հոկտեմբեր 1926 թուակիր նամակէն ետք:
- ²⁸ Ճիւղագիտիկ Փարիսի (1729–1799), իտալացի նորդասական քանաստեղծ:

²⁹ Գերմանական դիցազնավեպ, գրուած շուրջ 1200ին:

³⁰ *Ռազմիկ* (Փլովտիւ, 1905–1909), ազգային, գրական, քաղաքական կիսաշաբաթաթերթ, խմբ.՝ Ռուբէն Ջարդարեան, ապա՝ Տաճատ Կանսարական:

³¹ Ռուբէն Ջարդարեան (Սեւերէկ, 1874–1915) հրապարակախօս, խմբագիր, Մեծ եղեռնի նահատակ:

³² Նիւթը տպուած է սաներուն պատրաստած հատորին մէջ, իբրև յանելուած:

³³ Անետիք Իսահակեան (Ալեքսանդրապոլ, 1875–Երեւան, 1957), բանաստեղծ:

³⁴ Ղազիկեանի *Հայկական Նոր Մարտնագիտութիւն եւ Հանրագիտարան Հայ Կեանքի, Ա. Հրդ. Ա.-Ա.*, Վենետիկ, 1909-1912: Թլկատինցիի նուիրուած հատուածին մէջ Ղազիկեան յղում կը կատարէ՝ «Յարութիւնեան Յովհաննէս»ի, միաժամանակ արծանագրելով անոր *Ջալլմ Տղան* թատերախաղը են.: Դժբախտաբար, Ղազիկեան չկրցաւ ամբողջացնել եւ հրատարակել մնացեալը:

³⁵ Տե՛ս՝ Յովի. Աազեան, «Գրադատական, Դ. Նիբելունգներուն Երգը», *Հայաստանի Կոչնակ*, ԻԶ. տարի, Ապրիլ 24, 1926, թիւ 17, էջ 654-55:

³⁶ Ղազիկեանի լեզուական այս դասերը անելի ետք գիրքի ձեւով հրատարակուեցան անելի քան անգամ մը (Հ. Արսէն Ղազիկեան, *Մի՛ Գրէք...Այլ Գրեցէք... (Հայ Լեզուի Ուղղագրական Դասեր)*, Գ. տիպ., Վենետիկ Մխիթարեան տպագրութիւն, 1932):

³⁷ Հեղինակային վրիպակ:

³⁸ Նկատի ունի Նուրիկեանի հարցադրումը՝ գիրքին վերնագրին առնչութեամբ:

³⁹ Խաչատուր Պէննէեան (Խարբերդ 1864–1944), խմբագիր, կրթական գործիչ:

⁴⁰ Անթուակիր նամակ: Թղթապանակին մէջ ան դրուած է 31-3-28 թուակիրէն ետք:

⁴¹ Նիւթը ընդգրկուած է հատորին մէջ:

⁴² Արշակ Մահտեսեան (Բալու, 1873–1950), խմբագիր, մամուլի հրատարակիչ:

⁴³ Միքայէլ Շամտանճեան (Կ. Պոլիս 1874–Պէրոպօ, 1926) հրապարակախօս, խմբագիր, թարգմանիչ: 1925-26՝ Պէրոպօի մէջ լոյս ընծայած է *Հայ Կեանք* եռօրեան (Արշակ Ալաթյանեան, «Անհետացող Դէմքեր. Միքայէլ Շամտանճեան», *Հայաստանի Կոչնակ*, 30 Հոկտեմբեր 1926, էջ 1524-6):

⁴⁴ Ղազիկեան նամակին թականն ու վայրը ձեռագրած է նամակին վերջատրութեան:

⁴⁵ Յարութիւն Թիրիաքեան (Թալաս, 1845–Նիւ Եորք, 1919), բանասէր, արեւեալգէտ, թարգմանիչ, բժիշկ:

⁴⁶ Կարապետ Իփփոնեան (Պոլիս, 1832–Պոլիս, 1904), *Մասիսի* խմբագիր:

⁴⁷ Ռեթէս Պէրպերեան (Պոլիս, 1848–Պոլիս 1907), բանաստեղծ, մանկավարժ, տնտեսագէտ, 1876ին հիմնած է Պոլսոյ Պէրպերեան Վարժարանը:

⁴⁸ Հրանտ Ասատուր (Պոլիս, 1862–Պոլիս, 1928), գրող, խմբագիր: Միակիլի հետ կազմած է հայոց լեզուի եւ գրականութեան *Թանգարան* դասագիրքերը:

⁴⁹ Դանիէլ Վարուճան (Բրզգինկ, 1884–1915 մեծ եղեռնի զոհ), բանաստեղծ, գրական-հասարակական, գործիչ, խմբագիր:

⁵⁰ Յակոբ Սիրունի (Ատափազար, 1890–Պուրպարեստ, 1973), հայագէտ, բանասէր:

⁵¹ Ընդգրկուած է հատորին մէջ:

⁵² Նկատի ունի Խ. Հայաստանի մէջ 23 Հոկտեմբեր 1926ին տեղի ունեցած երկրաշարժը:

⁵³ Լեւոն Բաշալեան (Պոլիս, 1868–Ֆրանսա, 1943), գրող, հրապարակագիր, թարգմանիչ, խմբագիր: Լոզանի Վեհաժողովի Ազգային Պատուիրակութեան խորհրդական:

- ⁵⁴ Ճիովաննի Փափիի (Ֆլորանս, 1881—Ֆլորանս, 1956), գրող, գրաքննադատ, քանաստեղծ, փիլիսոփայ: 1921ին գրած է *Քրիստոսի Պատմությունը* երկը:
- ⁵⁵ Եղիշէ Դուրեան (Պոլիս, 1860—Երուսաղեմ, 1930), քանասէր, քանաստեղծ, պատրաիարք հայոց Պոլսոյ (1909-10) եւ Երուսաղեմի (1921-30):
- ⁵⁶ Այս թուականը – առանց տարբերիւի - դրուած է նամակին վարը, աջին, որմէ աւելի վար, մատիտով ու այլ ձեռագրով գրուած է «8 փետր. 1927»:
- ⁵⁷ *Նասասարդ* (Պուքարեստ, 1923-26), գրականութեան եւ արուեստի պարբերական, Յակոբ Սիրունիի խմբագրութեամբ:
- ⁵⁸ Չէ ընդգրկուած հատորին մէջ:
- ⁵⁹ Մայքըլ Արլէն (Տիգրան Գոյումճեան, Պուվկարիա, 1895—Նիւ Եորք, 1956), հեղինակ *The Green Hat* (1924), *The Flying Dutchman* (1939) եւն. երկերու:
- ⁶⁰ *Ազապամարտ* (1909-14, 1918-21), ազգային քաղաքական օրաթերթ, ՀՅԴ արեւմտեան քիւրոյի պաշտօնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Սիրունի, Ռուբէն Ջարդարեան, Գեղամ Բարսեղեան:
- ⁶¹ Սարգիս Մալեմէզեան՝ Սիւրբեան առնեսպետն էր:
- ⁶² *Ազգ* (1907—21), ազգային, գրական, քաղաքական օրաթերթ: Լոյս տեսած է Պոստոն, սկիզբը իբրեւ վերակազմեալը հնչակեան, այնուհետեւ ուսկավար պաշտօնաթերթ: 1921 Հոկտեմբերին միացած է *Պահակին*:

THE REBIRTH OF TELGADINTSI: 23 LETTERS EXCHANGED BETWEEN PENIAMIN
NOURIGIAN AND FATHER ARSEN GHAZIGIAN
(18 November 1925-31 March 1928)

(Summary)

RITA MARIA KAZANDJIAN, ANTRANIK DAKESSIAN

RKAZANDJIAN@students.haigazian.edu.lb; adakessian@haigazian.edu.lb

Telgadintsi (Hovhannes Haroutiunian), a victim of the Armenian Genocide, was a renowned author and educator who dedicated his life to the upbringing of the younger generation in the province of Kharpert. Telgadintsi was instrumental in campaigning for and drawing attention to the provinces (i.e. Western Armenia, the *Armenian Vilayets* in Ottoman Turkey) and advocating allocation of resources to the Armenian hinterland. His essays, letters and short stories published in the Armenian newspapers of the time had the above-mentioned objective.

However, his life was cut short by the Genocide before he could publish anything but a play in a separate book.

The paper narrates how a number of his students took the initiative to collect and publish his dispersed literary works in a single volume. Fr. Arsen Ghazigian of the Mekhitarist congregation in Venice became their best collaborator as they asked him to go through a number of Armenian newspapers that had published Telgadintsi's works, find these articles, copy and send them for publication.

The 23 letters published in this paper outline the processes of communication between the students and Fr. Ghazigian, the gathering of the dispersed material and the eventual publication.

The paper argues though the volume published does not include all Telgadintsi's literary works, nevertheless, their initiative brought about the revival of Telgadintsi as a literary figure and one of the founders of Armenian rural literature.